

کتابخانه های روستایی و نقش آنها در توسعه فرهنگی روستاها در عصر فناوری اطلاعات

*رضا تاج آبادی (دانشجوی کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع رسانی دانشگاه آزاد اسلامی همدان و مسوول اطلاع رسانی مجتمع آموزشی جهاد کشاورزی استان مرکزی)
tjabadireza@yahoo.com

سیاستهای وزارت جهاد سازندگی و تقویت این ایده در سالهای پس از ادغام آن با وزارت کشاورزی و تشکیل وزارت جهاد کشاورزی، تدریجاً درحاشیه قرار گرفت. این درحالی است که وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان هم؛ درسطحی بسیار محدود خدمات کتابخانه ای به روستاییان ارائه می دهند. شرایط کنونی مناطق روستایی کشور ایجاب می کند که کارگزاران صحرایی ترویج، عنایت جدی تری به ایجاد و تقویت کتابخانه های روستایی از طریق همکاری با دیگر متولیان امور فرهنگی روستا داشته باشند.

ضمن آنکه توجه به این مهم در قالب پایان نامه ها و رساله های تحصیلی ترویج و آموزش کشاورزی قطعاً مؤثر و راهگشا خواهد بود.

کلید واژه ها: کتابخانه عمومی، کتابخانه روستایی، ترویج، توسعه روستایی.

چکیده:
کتابخانه های روستایی به دلیل قرار گرفتن درحوزه فرهنگی و به جهت ارتباط نزدیک ترویج با مقوله های فرهنگی، پیوندی نزدیک و گسست ناپذیر با ترویج و فعالیتهای ترویجی دارند. به عبارت دیگر، براساس این قاعده کلی که هرآنچه که بتواند به تقویت مبانی فرهنگی و فکری و تعالی ذهنی توده های روستایی کمک نماید می تواند در همکاری نزدیک با ترویج قلمداد شود، کتابخانه های روستایی نیز به علت کارکردی کاملاً فرهنگی دارای خصیصه فوق درعالی ترین شکل ممکن می باشند.

بررسی سوابق موضوع درایران نیز نشان می دهد که کتابخانه های روستایی در زمره وظایف و کارکردهای مروجان کشاورزی و خانه داری درسالهای قبل از انقلاب و کمیته های فرهنگی وزارت جهاد سازندگی در سالهای پس از انقلاب محسوب می شده اند. در سالهای اخیر، توجه به کتابخانه های روستایی با حاکم شدن تدریجی نگاه فن سالارانه بر مجموعه

مقدمه :

اگر چه میان صاحب نظران ترویج کشاورزی در مورد حدود و ثغور فعالیتهای ترویجی اختلاف نظر وجود دارد، اما به نظر می آید که این علما نسبت به پاره ای از موارد اتفاق نظر دارند. یکی از این وجوه اشتراک ماهیت فرهنگی فعالیتهای ترویجی است. به عبارت دیگر تمامی اهل فن ترویج بر این عقیده و باورند که تعالی فرهنگی مخاطبان ترویج تحت هر شرایطی می بایست مورد نظر کارگزاران ترویج باشد. چرا که از این رهگذر است که دستیابی به عالی ترین اهداف ترویج مانند خود اتکایی و خود باوری می تواند دست یافتنی باشد. در این میان از جمله بارزترین فعالیتهای فرهنگی باید از کتاب و کتابخوانی نام برد که اگر در محیط روستا صورت پذیرد باید آن را در حیطه و قلمرو آموزشهای ترویجی به شمار آورد.

بنابراین ترویج و کتاب، دارای ارتباط نزدیکی با یکدیگر و حداقل ارتباط میان این دو را می توان در قالب (نشریه ترویجی)، یعنی ابزار کارآمد آموزشهای ترویجی دید. تعمقی بر پیشینه فعالیتهای ترویج کشاورزی در ایران حکایت از آن می کند که پرداختن به کتاب و فعالیتهای مرتبط با آن همواره مورد توجه کارگزاران ترویج و به ویژه نهاد ترویج در وزارت جهاد سازندگی سابق و کمیته های فرهنگی آن بوده است. شاید بتوان دلیل توجه بیشتر دستگاه ترویج وزارت جهاد سازندگی سابق به مقوله کتاب و کتابخوانی را در راهبرد کلان ترویج در این وزارتخانه جستجو نمود. به عبارت بهتر، وزارت جهاد سازندگی، بیشتر قائل به توسعه فرهنگی بود در حالی که وزارت کشاورزی راهبرد انتقال فناوری را برای فعالیتهای ترویج در نظر داشت. این تفاوت نگاهها باعث شده بود که در مقابل آموزه های فنی در وزارت کشاورزی، غالباً کارکردهای فرهنگی مانند ایجاد و توسعه کتابخانه ها، در زمره فعالیتهای ترویجی وزارت جهاد سازندگی قلمداد شود.

متأسفانه در چند سال اخیر و به ویژه پس از سال ۱۳۸۲ تولید نهاد ترویج در کتابخانه های روستایی به فراموشی سپرده شده و از طرف دیگر جایگزین مناسبی نیز برای آن در نظر گرفته نشده است. پرداختن به معضلات و اهمیت کتابخانه های روستایی و ضرورت باز تعریف و ایفای نقشی فعالانه برای نهاد ترویج، هدف عمده و اساسی این نوشتار است.

اهمیت کتابخانه های روستایی

مقدم بر اهمیت کتابخانه های روستایی می بایست از اهمیت کتاب نام برده شود، چرا که محتوای کتابخانه را عمدتاً کتاب تشکیل می دهد. شماری از اهل فن بر این باورند که مطالعه کتاب پاسخی خواهد بود به ۴ دسته از نیازهای انسان. این نیازها عبارت اند از: آگاهی، تسکین، لذت، شناخت. حسب شرایط مختلف محیطی و نیز شرایط شخص، مطالعه یک متن می تواند یکی یا تعدادی از این نیازها را مرتفع نماید (ابرامی، ۱۳۵۷). بدیهی است که نیاز به شناخت، عالی ترین نیازی است که مطالعه یک نوشتار می تواند آن را مرتفع کند.

برخی دیگر نیز بر این باورند که کتاب ابزار مناسب تغییر فرهنگ است و یکی از عواملی است که به مدد آن می توان عناصر جدید فرهنگی را به ذهن خواننده انتقال داد یا ترکیب جدیدی در آن ایجاد نمود (امانی، ۱۳۷۶)، بنابراین علی رغم گسترش بی حد و حصر رسانه های نوین مانند اینترنت و رایانه و ایفای نقش آموزشی و حتی در مواردی جایگزینی رسانه های مانند کتاب، همچنان باید بر نقش و اهمیت رسانه های مکتوب مانند نشریه و کتاب در فرآیند ارتقای توان فکری آحاد جامعه تأکید کرد.

گسترش کتابخانه در هر جامعه، نمودی است از احترام و ارجی که آن جامعه برای کتاب و کتابخوانی و حتی بالاتر از آن برای اقدار و گروههای تحصیل کرده و مولدان و استفاده کنندگان از کتاب قائل است. در این زمینه، (امانی) بر این باور است که هنگامی که در جامعه ای کتابهای فراوانی منتشر شود و کتابخانه ها فزونی یابند، حق خواندن نیز بر همگان مسلم و محتوم می گردد و کتابخوانی جزء ضروریات زندگی می شود و اهل علم و ادب مقام و منزلت والایی می یابند (امانی، ۱۳۷۶). به این ترتیب توسعه کتابخانه در هر جامعه اقدامی است در جهت ارج نهادن براهتمام کسانی که مبادرت به تولید کتاب می نمایند. منشور کتاب هم که در سال جهانی کتاب انتشار یافت، کتابخانه های هر کشور را منبعی ملی در انتقال آگاهی و معرفت بین افراد شناخت، برای هرکس حق خواندن قائل شد، نشر و تولید کتاب را اساس عمران ملی دانست و جریان آزاد کتاب بین ممالک را از عوامل گسترنده تفاهم بین المللی برشمرد (ابرامی، ۱۳۵۷).

کنفرانسهای متعدد بین المللی در مورد کتاب و

داشته باشد تا از این طریق بتوان بر گستره پوشش آموزشهای ترویجی در حوزه های گوناگون کشاورزی، بهداشت، محیط زیست، مسکن و... افزود. به این جهت، فضای کتابخانه ها می تواند گزینه ای بسیار مناسب برای فعالیتهای ترویجی تلقی شوند.

۲- ایجاد امکانات فناوری اطلاعات و ارتباطات، از جمله رسالتهای مهم دولتها در عصری است که به همین عنوان نامیده می شود. در این میان روستاها به دلایلی چند دارای مشکلات بیشتری هستند. ایجاد و تقویت کتابخانه های روستایی می تواند به در اختیار داشتن پایگاهی برای فناوری اطلاعات و ارتباطات میانجی باشد. به عبارت دیگر، با تجهیز کتابخانه های روستایی به امکانات فناوری اطلاعات و ارتباطات و نیز آموزش کتابداران روستایی در این حوزه، می توان از شکاف اطلاعاتی میان مناطق روستایی و شهری، که عمدتاً به دلیل دور افتاده بودن و محرومیت است، کاست.

۳- ایجاد محیطی برای فعالیتهای فوق برنامه و تفریحی و آموزشی که جنبه رسمی تری نسبت به آموزشهای ترویجی دارند. برای این منظور می توان به مواردی مانند برگزاری کلاسهای مهارتی، گلدوزی، قرآن، آموزش نظامی، رایانه، خط، احکام و... اشاره نمود. واگذاری وظیفه اخیر به کتابخانه های روستایی، علاوه بر اینکه فضایی برای این گونه فعالیتهای در اختیار متولیان فعالیتهای پیش گفته و سایر علاقه مندان و داوطلبان به حوزه های فرهنگی در روستاها قرار می دهد، می تواند تردد بیشتر روستاییان به کتابخانه ها را در پی داشته باشد و همین آمد و شد افزون تر، میل به کتاب و کتابخوانی را در روستاییان افزایش خواهد داد.

۴- کتابخانه های روستایی می توانند پایگاهی برای سواد آموزی روستاییان و نیز تقویت آموخته های روستاییان نوسواد باشند. شایع و مرسوم بودن خطر بازگشت نوسوادان به بی سوادی، نقش و رسالت کتابخانه های روستایی را بیش از پیش پدیدار می کند. نهضت سواد آموزی با آگاهی و درک لازم نسبت به کارکرد اخیر کتابخانه های در تعدادی از کتابخانه های روستایی، کلاسهای سواد آموزی برای روستاییان برقرار کرده است.

۵- کتابخانه ها به دلیل فراهم آوردن زمینه رشد و تکامل فردی و اجتماعی افراد و زدودن زنگار بی اطلاعی و ناآگاهی، نقشی تربیتی ایفاء می کنند.

۶- کتابخانه های روستایی می توانند در ثبت

کتابخوانی به صراحت اهمیت مقوله کتاب را در روند رشد و توسعه جوامع گواهی می کند. در این مورد و به عنوان نمونه می توان به کنفرانس منطقه ای کارشناسان یونسکو که به سال ۱۹۶۶ در توکیو تشکیل شد، اشاره نمود که در آن کتاب وسیله ای در پیشبرد عمران روستایی شناخته شد. همچنین در دیگر کنفرانسهای منطقه ای این سازمان که در سالهای ۱۹۶۸ در اکرا، ۱۹۶۹ در بوگوتا و ۱۹۷۲ در قاهره برپا شد، به صراحت تأکید گردید که توسعه کتاب ضرورت اولیه برنامه های دراز مدت آموزشی و اساس توسعه اقتصادی است. علاوه بر آن، سازمان ملل متحد توجه خود را به کتاب به عنوان عامل اساسی آموزشی معطوف کرد و آنرا از وسایل لازم در فرآیند عمران و پیشرفت ملل شناخت (وزارت جهاد سازندگی، ۱۳۷۳).

سازمان علمی، آموزشی و فرهنگی ملل متحد (یونسکو) نیز بر ضرورت ارائه خدمات کتابخانه ای به روستاها تأکید دارد. در این مورد در گزارش یونسکو آمده است: (... ساکنان قراء و قصبات به داشتن کتابخانه های مرتب و منظمی که حوائج آنان را برآورد، احتیاج مبرم دارند و اگر بگوئیم انجام این امر دشوار بوده و نمی توان به آسانی و راحتی نیاز این دسته از مردم را فراهم آورد، منتهای بی انصافی و غیر قابل قبول است و نباید گفت که تأمین و ایجاد دستگاههای کتابخانه در قراء و قصبات بیش از کتابخانه های شهرها به اعتبار و پول زیاد احتیاج دارد، زیرا عوارض محلی که برای تأسیس کتابخانه ها در این قبیل نقاط گرفته می شود بسیار کمتر از عوارضی است که در شهرها اخذ می شود. از این رو بردستگاههای دولتی فرض و لازم است که از بودجه خود کمبود اعتبارات کتابخانه های دهات و قصبات را ترمیم کنند (یونسکو، ۱۳۳۴). به این ترتیب، این گزارش بردولتها واجب نموده است که در زمینه ایجاد و تقویت کتابخانه ها در نقاط روستایی اهتمام ورزند. تعمقی بر کارکردهای کتابخانه و به ویژه کتابخانه های روستایی هم می تواند حاکی از اهمیت کتابخانه های روستایی باشد. عمده ترین کارکردهایی که می توان از یک کتابخانه روستایی انتظار داشت؛ عبارت اند از:

۱- ایجاد محیطی برای آموزش و ترویج کشاورزی و فعالیتهای ترویجی، نیازمند فضایی است که قابلیت دسترسی بیشتری برای روستاییان

کشور (جامائیکا) نمونه دیگری است که از سال ۱۹۳۹ برای تشکیل و توسعه کتابخانه های روستایی به عنوان یکی از ارکان توسعه و عمران روستایی اقدامات مهمی انجام داد و تا سال ۱۹۷۲ جمعیتی قریب به یک میلیون و هفتصد و پنجاه هزار نفر را تحت پوشش خدمات کتابخانه های روستایی قرار داد. در مورد جامائیکا هم باید به ارائه خدمات پستی رایگان جهت ارسال کتاب به کتابخانه های روستایی اشاره نمود (حافظی نیا، بدون تاریخ). با توجه به هزینه های مترتب بر ایجاد و راه اندازی کتابخانه و درآمد ناچیز کتابخانه ها از محل عضو گیری به ویژه در محیط های روستایی، می توان به صراحت به ارزش توجهی که اولیای امور فرهنگی در کشورهای فوق برای کتابخانه های روستایی قائل هستند، پی برد.

در ایران که ارائه بعضی از خدمات از سوی دولت مانند خدمات آموزشی و کتابخوانی فقط در چند دهه اخیر وظیفه تلقی شده است، تجلی فعالیت هایی مانند خدمات کتابداری و کتابخوانی به ویژه در مناطق روستایی و درسالهای قبل از جنگ جهانی دوم را باید در حرکت های خود جوش اهالی فرهنگ دوست و با تقبل هزینه های مربوط از سوی این افراد جستجو نمود. از جمله معدود اسناد به دست آمده در زمینه کتابخانه های روستایی در ایران که به همت اشخاص، دایر و فعال شده اند باید به (قرائت خانه حسینی پاریز) اشاره نمود که درسالهای ۱۳۰۵ و ۱۳۰۶ هجری شمسی به اهتمام فردی به نام (حسین صفاری) در روستای پاریز از توابع سیرجان در استان کرمان دایر شده بود و برای همین منظور در شماره ۱۹ مجله (آینده) به تاریخ آبان ۱۳۰۶ اعلانی کوچک در این خصوص و یا مضمون زیر به چاپ رسیده بود: (قرائت خانه حسینی پاریز. من باب خدمت به معارف و هموطنانم، با عدم بضاعت، یک باب قرائت خانه، به سرمایه شخصی، در پاریز دایر، انواع رمان، و تاریخ ادبیات، هر روزه سواى ایام تعطیل، برای قرائت عموم مفتوح است بانی: حسین صفاری) (باستانی پاریزی، ۱۳۸۵)

اگر نوشته های باقیمانده از سالهای قبل، با دقت و وسواس بیشتری مورد مطالعه و بررسی قرار گیرند قطعاً به مواردی مانند نمونه بالا برخورد خواهیم خورد.

اما واقعیت آشکار این است که از سالهای دهه ۱۳۲۰ به بعد فعالیت های جدی مرتبط با کتاب

و ضبط و حفظ و گسترش آداب و رسوم محلی و فرهنگ اجتماعی روستاییان نقش داشته باشند. ترغیب روستاییان به جمع آوری و نگارش و تدوین و نگهداری آنچه که از گذشتگان به ارث رسیده و به یادگار باقی مانده است در کتابخانه های روستایی می تواند از مهمترین کارکردهای کتابخانه های روستایی قلمداد شود.

۷- پر کردن اوقات فراغت روستاییان می تواند از مهمترین وظایف محوله به کتابخانه های روستایی تلقی شود.

۸- ایجاد و تقویت روحیه مشارکت و همکاری جمعی و گروهی در میان روستاییان، از آثار مهم کتابخانه های روستایی است.

۹- تقبل نقش اطلاع رسانی توسط کتابخانه ها در روستاها می تواند به ایجاد و تقویت ارتباط میان دولت و روستاییان منجر شود و از این رهگذر گسست میان این دو واحدی تعدیل و مرتفع شود.

مروری بر پیشینه کتابخانه های روستایی در جهان و ایران

مطالعه اسناد و مدارک موجود حکایت از آن دارد که شماری از کشورهای جهان زودتر از ایران مبادرت به ایجاد کتابخانه های روستایی نموده یا اهتمام جدی تری در حمایت و تقویت این کتابخانه ها از خود نشان داده اند. در زیر به چند نمونه از فعالیت های انجام شده در مورد کتابخانه های روستایی در تعدادی از کشورهای جهان به نقل از (حافظی نیا) اشاره می شود: در هندوستان اقداماتی از سال ۱۹۱۰ برای سازماندهی کتابخانه های روستایی انجام شد و در سال ۱۹۳۷ با تدوین برنامه های آموزش و پرورش، کتابخانه های روستایی به مثابه یکی از مهمترین ابزارهای پشتیبانی برنامه های فرهنگی در روستا پذیرفته شدند، به طوری که تا سال ۱۹۴۲ تعداد ۱۳۰۰ روستا دارای کتابخانه بودند.

مجارستان از سال ۱۸۹۷ اقداماتی را برای تشکیل کتابخانه های روستایی به عمل آورد که تأسیس ۱۵۰۰ باب کتابخانه را در پی داشت. علاوه بر این در طی سالهای ۱۹۲۰ الی ۱۹۳۹ کتابخانه هایی با عنوان (کتابخانه مردم) در شهرها راه اندازی شد که یکی از وظایف آن ارسال کتاب برای کتابخانه های روستایی بود، به طوریکه در سال ۱۹۳۸، ۱۶۲۹ کتابخانه روستایی از این طریق کتاب دریافت کردند.

تشکیل کتابخانه در روستا (لحاظ شده بود که بدین منظور تهیه و تدوین جزوه ای را به یکی از اساتید کتابداری دانشگاه تهران که تجربیات ارزنده ای از کار در کتابخانه های عمومی و روستایی هندوستان داشت، سفارش دادند. این نشریه با شمارگان بسیار زیاد توسط انتشارات ایران مک - گروهیل به چاپ رسید و در اختیار سپاهیان دانش و دیگر علاقه مندان قرار داده شد. سپاهیان دانش علاقه مند هم از راههای گوناگون برای کتابخانه های روستایی کتاب تهیه می کردند و کتب گرد آوری شده را در طاقچه یاقفسه موجود در کلاس درس نگهداری می نمودند. یکی از راههای تهیه کتاب، (برنامه کودک رادیو) بود که از مردم برای گرد آوری کتاب برای این کتابخانه ها کمک می خواست (حافظیان رضوی، ۱۳۸۳). به زعم (حقیقی طلب) برنامه کودک رادیو بی تأثیر نبود زیرا به دنبال اعلام درخواست کتاب توسط هر سپاهی دانش از یک روستا از طریق برنامه کودک رادیو، کتبی به وسیله اهداء کنندگان کتاب و ناشران برای سپاهی فوق ارسال می گردید (حقیقی طلب، ۱۳۵۴). این مورد نیز می تواند به منزله تجربه ای موفق در زمینه استفاده از رسانه های همگانی برای جلب کمکهای مردمی مورد توجه قرار گیرد.

تجربه سپاهیان دانش نیز حاکی از ظرفیت قابل توجه این عده در راه اندازی و اداره کتابخانه های روستایی در کشور است. توجه به این نکته از آن رو مهم است که امروز نیز روستاهای کشور شاهد حضور مضمولان نظام وظیفه در قالب سرباز معلم و سرباز سازندگی است.

نهاد فعال دیگر در این زمینه، (کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان) است که تا امروز مشغول فعالیت می باشد. از جمله وظایف کانون که در اساسنامه آن ذکر شده است عبارتند از:

۱- تأسیس کتابخانه های مخصوص کودکان و نوجوانان در بخشها و روستاهای تهران و شهرستانها.

و کتابداری در مناطق روستایی کشور و توسط نهادهای گوناگون با گستردگی ملی و منطقه ای نضج می گیرد و ظاهراً در این میان، (کتابخانه های سیار) بر (کتابخانه های ثابت) از نظر شروع به فعالیت، تقدم زمانی داشته اند.

به طوری که بنیاد خاور نزدیک که نامی آشنا در آغاز فعالیتهای ترویجی در ایران است، در زمینه کتابخانه های روستایی نیز به صورت پیش گام عمل نموده است. این خود می تواند شاهدهی دیگر در پیوند فعالیتهای ترویجی با کتاب و کتابخوانی در روستاها قلمداد شود. به گفته (عباس اکرامی)، بنیاد مذکور از طریق برپا کردن کتابخانه سیار در روستاهای اطراف ورامین کتب منتشر شده توسط بنیاد را در این روستاها توزیع می کرد (حقیقی طلب، ۱۳۵۴).

(حقیقی طلب) از سازمان ترویج کشاورزی به مثابه نهادی اثر گذار در فعالیتهای کتابخانه های روستایی از طریق باشگاههای جوانان روستایی نام می برد. به زعم وی یکی از وظایفی که برعهده باشگاهها نهاده شده بود تدارک کتاب و توزیع آن در مناطق روستایی بوده است (همان). (حقیقی طلب) به توزیع و تعویض کتاب توسط انتشارات فرانکلین و با کمک بنیاد خاور نزدیک در چند روستا از منطقه بونین زهرا که در سال ۱۳۴۳ دچار زلزله شده بودند، اشاره می کند (همان). اگرچه حرکت اخیر قابل احترام است، اما مقطعی و کوتاه مدت بودن را باید به منزله عمده ترین نقص آن برشمرد. در سالهای دهه ۴۰، و با ظهور سپاهیان انقلاب

و به ویژه سپاه دانش (اعم از سپاه دانش پسران و دختران) در عرصه فعالیتهای مرتبط با کتابخانه های روستایی، مشارکتهایی موردی و پراکنده انجام می شود (همان).

بهره گیری از سپاهیان دانش در امر توسعه کتابخوانی در روستاها تا جایی مورد توجه بود که در برنامه آموزشی ایشان (آموزش اصول کتابداری و

۲- ایجاد و اداره کتابخانه های سیار به منظور آوردن نیازمندیهای روستاها. این کانون در سالهای ۴۰ و ۵۰ در زمینه کتابخانه های روستایی فعال بود (حقیقی طلب، ۱۳۵۴). کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان به فاصله کمتر از یک سال از تأسیس آن، نخستین کتابخانه سیار روستایی را در سال ۱۳۵۴ در منطقه دره شوری برای عشایر استان فارس راه اندازی کرد (حافظیان رضوی، ۱۳۸۳). ظاهراً بهره گیری از کتابخانه های سیار برای پوشش خدمات کتابخانه ای در مناطق روستایی و عشایری و جهت همت مدیران و مسئولان کانون قرار گرفته بود چرا که تا سال ۱۳۵۴، مجموعاً ۱۸ باب کتابخانه سیار روستایی و عشایری در سطح کشور فعال بود و برای این منظور از وجود قاطر، موتور سیکلت و جیب استفاده می شده است (حقیقی طلب، ۱۳۵۴). اگر چه در گزارش فوق از تعداد کتابخانه های کانون در تهران و شهرستانها ذکر می شده است، اما قابل انتظار است که تعداد این کتابخانه به مراتب بیش از ۱۸ بوده باشد و این به تعبیری به معنای توجه بیشتر به کودکان و نوجوانان شهری در قیاس با همین گروه در روستاهاست.

همچنین، اداره کل امور عشایر به همت (محمد بهمن بیگی) موفق شده بود که یک باب وسیله نقلیه از صندوق حمایت از کودکان سازمان ملل متحد (یونیسف) تهیه نماید که برای توزیع کتاب در میان معلمان عشایری مورد استفاده قرار می گرفت (حقیقی طلب، ۱۳۵۴). تجربه دیگر در خصوص کتابخانه های روستایی در سالهای پیش از انقلاب، تلاش افراد خیر و علاقه مند بود که با جلب مساعدت روستاییان، یابا هزینه خود برای دانش آموزان روستایی کتاب می خریدند و از این طریق به توسعه کتابخوانی در روستاها کمک می نمودند.

به عنوان یک نمونه برجسته و ماندگار در تاریخ کتابخانه های روستایی این مرز و بوم و آن هم در سالیان اخیر باید از (صمد بهرنگی) نام برد که در زمستانهای سرد کوله باری از کتاب را با خود به روستاها می برد و در میان دانش آموزان توزیع می کرد (محقق، ۱۳۸۲). در اواسط سالهای دهه ۱۳۴۰ مروجان خانه داری از وزارت کشاورزی (سازمان ترویج کشاورزی) به وزارت مسکن و شهرسازی و به فاصله کوتاهی پس از آن به خانه های فرهنگ روستایی در وزارت تعاون و امور روستاها منتقل می شوند.

یکی از وظایف مروجان خانه داری در خانه های فرهنگ روستایی که ظاهراً متولی امور فرهنگی روستا بودند، ایجاد کتابخانه بود، به طوری که خانه های فرهنگ روستایی به مهمترین نهاد فرهنگی روستا (جدای از مؤسسات آموزش رسمی) در سالهای نیمه اول دهه ۱۳۵۰ تبدیل شدند که شاهد این مدعا، نقش فرهنگی خانه های فرهنگ روستایی در سالهای برنامه عمرانی پنجم (۱۳۵۶-۱۳۵۱) است. در فصل فرهنگ و هنر این برنامه و در ضمن سیاستهای اجرایی فرهنگ و هنر به تأسیس ۵۰۰ باب کتابخانه در این خانه ها اشاره شده است که در جریان تجدید نظر در ارقام برنامه به علت افزایش بهای نفت، این رقم به ۶۰۰ باب افزایش یافت (ابرامی، ۱۳۵۷). به گفته (حقیقی طلب) که گزارش خود را در همان سالها تهیه کرده است. راه اندازی کتابخانه توسط آنها از رونق خوبی برخوردار نبود (حقیقی طلب، ۱۳۵۴). از آنجایی که تعداد دیگری از اهداف کمی برنامه عمرانی پنجم در همین فصل فرهنگ و هنر محقق نشد (از جمله ایجاد ساختمان جدید برای کتابخانه ملی)، نباید ادعای فوق چندان دور از واقعیت باشد.

به نظر می رسد از دلایل این امر آشنا نبودن و نیز عدم وقوف کارکنان خانه های فرهنگ روستایی به ارزش و اهمیت کتابخانه و همچنین غالب بودن تبلیغات بر فضای کارکردی خانه های فرهنگ روستایی و فائزتری بودن امر بوده است. در مورد مروجان خانه داری و تلاش ایشان در خصوص کتابخانه های روستایی، باید به طی دوره آموزشی یک هفته ای ۲۴ نفر از مسئولان این خانه ها با همکاری کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان اشاره کرد که طی آن تعلیمات علمی مرتبط با کتابخانه های کانون را فرا گرفتند (حافظیان رضوی، ۱۳۸۳). از جمله فعالیتهای (لژیون خدمتگزاران بشر) که نسخه برداری شده از سپاهیان صلح آمریکا بود و در سالهای آخر حکومت پهلوی فعال بودند، توزیع کتاب در مناطق روستایی است. در این مورد هم به ادعای (حقیقی طلب)، نقص اساسی، مستعمل بودن بخش اعظم کتب تأمین شده توسط (لژیون خدمتگزاران بشر) بود که در اختیار کتابخانه های کودکان کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان قرار می گرفت تا پس از مرمت و رفع نواقص در مناطق روستایی محل فعالیت لژیون توزیع شود. همکاری دو نهاد می تواند تجربه ای قابل استفاده

درمقطع کنونی هم باشد. بررسی اقدامات فوق که در اصل مهم ترین حرکت‌های انجام شده درمورد کتابخانه های روستایی درطول سالهای پس از جنگ جهانی دوم و منتهی به سال ۱۳۵۷ است، حاکی از ضعفهایی مانند پراکنده کاری و تعدد نهاد‌های دست اندرکار امور کتابخانه های روستایی درکشور، نبود یا کمبود هماهنگیهای لازم میان آنها، فقدان زیرساختهای لازم در روستاهای کشور از جمله سواد و حاکم بودن نسبی تبلیغات به جای عملکرد واقعی است.

مهمترین وجدی ترین اقدام درسالهای پس از انقلاب اسلامی را نهاد جهاد سازندگی انجام داده است که درسال ۱۳۵۸ با فرمان رهبر انقلاب اسلامی با هدف خدمت رسانی به مناطق محروم و به ویژه روستاهای کشور ایجاد شد. یکی از مهمترین بخشهای جهاد سازندگی کمیته فرهنگی بود که موظف به انجام امور فرهنگی، از جمله ایجاد و راه اندازی کتابخانه های روستایی شد. این نهاد تا سال ۱۳۶۲ (درطی ۴ سال) تعداد ۱۴۸۱ باب کتابخانه روستایی درسراسر کشور راه اندازی کرد (حافظیان رضوی، ۱۳۸۳). یعنی به طور متوسط سالی بیش از ۳۵۰ کتابخانه روستایی درسطح کشور ایجاد شد.

با احتساب ۱۱۰۰۰ روستای کشور در آن زمان، در واقع کمتر از ۳ درصد روستاها از نعمت کتابخانه برخوردار بوده اند و جالب آنکه اساسنامه تشکیلات وزارت جهاد سابق درسال ۱۳۶۲ به تصویب رسید و درآن، این وزارتخانه از انجام هرگونه فعالیت فرهنگی درروستاها منع شده بود (همان). ظاهراً شتاب زدگی زیاد جهاد گران در انجام امور مختلف که تا حد قابل توجهی متأثر از محرومیت چشمگیر روستاها در آن سالها بود، باعث شد که انجام امور فرهنگی روستاها به ویژه کتابخانه های روستایی بدون در نظر گرفتن پشتوانه های قانونی لازم انجام شود. پس از سال ۱۳۶۲ علی رغم منع قانونی جهاد سازندگی در انجام امور فرهنگی و از جمله کتابخانه های روستایی، همچنان شاهد برپایی و فعالیت کتابخانه ها علی رغم کاهش ناچیز تعدادشان هستیم. دراین مورد به ادعای (حافظیان رضوی) درسال ۱۳۷۲ تعداد کتابخانه های روستایی به ۱۲۵۰ باب کاهش یافت که نسبت به رقم سال ۱۳۶۲ رقم قابل توجهی نیست (حافظیان رضوی، ۱۳۸۳).

اما نکته حائز اهمیت آن که مدیران و مسئولان رده های مختلف سازمانی وزارت جهاد سازندگی به

ویژه حوزه معاونت ترویج، هیچگونه الزام سازمانی برای پشتیبانی از فعالیتهای کتابخانه ها نداشتند و طبیعی بود که تحت این شرایط از رونق کتابخانه ها تا حد زیادی کاسته شود. درسال ۱۳۷۵ تفاهم نامه ای میان وزارتخانه های جهادسازندگی و فرهنگ و ارشاد اسلامی منعقد شد که راه به جایی نبرد. ضمن آنکه تشکیل وزارت جهاد کشاورزی با شرح وظایف جدید فاصله این وزارتخانه را از فعالیت درزمینه کتابخانه های روستایی بیشتر کرد. به دنبال مصوبه مجلس شورای اسلامی درسال ۱۳۸۲، تولید کتابخانه های روستایی به هیئت امنای کتابخانه های عمومی کشور واگذار شد و به این ترتیب قانوناً به وظایف و مسئولیتهای وزارت جهاد کشاورزی در قبال کتابخانه های روستایی خاتمه داده شد.

هرچند که نهاد جایگزین چندان فعال نیست و همزمان با رکود ایجاد شده درکار کتابخانه ها، هنوز روستاییان و حتی مسئولان کتابخانه ها، جهاد را متولی کتابخانه در روستا می شناسند و این حاکی از ضعف عملکرد نهاد جایگزین در زمینه کتابخانه های روستایی است.

کتابخانه های روستایی در عصر فناوری اطلاعات و ارتباطات

عصری که در آن زندگی می کنیم درکنار نام های دیگری که به آن اختصاص داده اند، درسال های آغازین هزاره سوم میلادی، آن را «عصر اطلاع رسانی و ارتباطات» نیز نامیده اند. از آنجا که روستاها در همین عصر نیز وجود دارند و نقش بسیار تعیین کننده ای در تولید محصولات کشاورزی - که بیشتر آنها کالاهای استراتژیک محسوب می شوند - ایفاء می نمایند، بنابراین لازم می دانم به کتابخانه های روستایی از منظر برنامه ریزی این عصر اشاراتی داشته باشم.

«کتابخانه روستایی کانونی است فرهنگی، علمی، آموزشی و ترویجی که با فراهم آوری امکانات بهره گیری از منابع اطلاعاتی - که برمحمل های گوناگون قرار دارند - زمینه رشد فکری، علمی و افزایش مهارت روستاییان و روستایاران را فراهم می کند

این کتابخانه های با ارائه خدمات عمومی و جانبی خود، گذران اوقات فراغت و سرگرمی فکری روستاییان را به نحو شایسته ای برقرار می نماید.»
دربحث توسعه پایدار کشاورزی و عمران

به دو طرف روستایی (به عنوان تولید کننده) و دولت (به عنوان بستر ساز انتقال تولید به جامعه) نفع می رساند. در صورت برنامه ریزی درست در این زمینه، ارتباطی پایدار بین دولت و روستاییان از این طریق برقرار می گردد.

دولتها موظف هستند نقش کلیدی را در انتقال اطلاعات دو جانبه روستا و شهر ایفاء نمایند. برنامه ریزان مسایل روستایی تلقی مثبتی از نقش کتابداران و کتابخانه ها در انتقال اطلاعات به روستا دارند. آنها معتقدند کتابداران در واقع باید عامل بهره گیری درست روستاییان و روستا یاران از شبکه ها از جمله اینترنت باشند.

خدماتی که دولتها برای محرومیت زدایی روستا ارائه می نمایند، از جمله آب لوله کشی و سالم، برق، گاز، مخابرات و خدمات بهداشتی - درمانی با تأسیس و تجهیز کتابخانه ها و پایگاه اطلاع رسانی روستا کامل تر می شود. کتابخانه های روستایی در عصر حاضر و در کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه موظف به گردآوری اطلاعات روستا و انتقال آنها به مراکز تحلیل گر رده بعدی که در مرکز مستقر هستند می باشند. در یک حرکت تعاملی اجتماعی باید مطرح کرد که روستاییان در عین حال که بهره گیر خدمات دولت هستند، بهره رسان نیز می باشند. اجرای طرح زیر ساخت اطلاع رسانی ملی در امریکا (NII) در واقع تأکید بر انتقال اطلاعات روز آمد به دو نهاد مدرسه و روستا دارد. بدین معنی که رابطه بین کتابخانه ها و مدارس، کتابخانه ها و روستاها را برقرار نمایند تا به تعادل نسبی در ایجاد جامعه اطلاعاتی دست یابند. کتابخانه های روستایی در مقایسه با کتابخانه های شهری از اعتبارات، بودجه و امکانات کمتری برخوردار بوده اند و همین امر همیشه آنها را نسبت به کتابخانه های شهری عقب تر نگه داشته است.

امروزه به خاطر وجود ارتباطات از راه دور و بالاخص اینترنت؛ این شکاف و عقب ماندگی تا حدودی جبران می شود و امید آنها به دستیابی برابر و همزمان به دانش و اطلاعات بسیار زیاد شده است، البته به شرطی که مشکل زیر ساخت مخابراتی - که حل آن وظیفه اصلی دولتها در اطلاع رسانی است - مرتفع شود.

نهایتاً باید گفت: توسعه روستایی ارتباط تنگاتنگی با اطلاع رسانی متناسب و قابل انطباق با

روستایی، نقش پشتیبان اطلاعاتی را ایفاء می کند. در تمامی طرح ها و پروژه های روستایی و کشاورزی جایگاه ویژه ای را به خود اختصاص می دهد. پایگاه و مرکز گرد آوری و اشاعه اطلاعات روستا، کتابخانه روستایی است. در دنیای امروز اهداف کتابخانه روستایی می تواند بسیار متنوع و گسترده باشد. افزایش آگاهی و دانش روستاییان اعم از نوجوانان، جوانان، بزرگسالان، زنان و مردان روستایی، پوشش دادن اوقات فراغت روستاییان به نحو سازنده و شایسته و منطبق بر نیازهای روز، ایجاد تمایل به مشارکت در کارها و افزایش حس تعاون در امور عمومی، برقراری ارتباط بین روستا و دنیای جدید، کمک به یادگیری مداوم و حرکت به سوی جامعه اطلاعاتی، تبدیل شدن به پایگاه گردآوری و اشاعه دانش بومی و یافته های روستاییان و روستایاران منطقه تحت پوشش.

با توجه به موارد فوق اینک می پردازیم به نظریات و برنامه هایی چند در حوزه بهره گیری از فناوری اطلاعات در روستاهای مناطق روستایی کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه. در گزارشی که در سال ۱۹۹۸ میلادی از انگلستان به کنفرانس سالانه فدراسیون بین المللی انجمن ها کتابداری و اطلاع رسانی (ایفلا) ارائه شده، آمده است: «نقش و سهم کتابخانه های عمومی در فراهم آوری فرصت های تحصیلی در سطوح عالی برای طبقات و مناطق محروم اجتماعی و اقتصادی، بسیار اهمیت دارد». و در پی آن نوشته است: «کامبریا (Cumbria) یکی از دورافتاده ترین و محروم ترین مناطق روستایی انگلستان است، معتقدیم با فراهم کردن امکانات فناوری اطلاعات و ارتباطات، محرومیت های ناشی از دورافتادگی را در این منطقه به نحو قابل ملاحظه ای می توان تقلیل داد».

فراهم بودن امکانات اطلاع رسانی در روستاها

فرهنگی به روستا بالا خص با استفاده از فناوریهای جدید و امکاناتی با عنوان « دور پزشکی ؛ دورکشاورزی ؛ ارتباطات از راه دور » در دستور کار پژوهشگران و فناوران حوزه کتابداری و اطلاع رسانی ؛ رایانه و نهادهای مربوطه قرار گرفته است .

بدیهی است ، در نخستین حرکت به منظور گام برداشتن و تصمیم گیری در جهت اقدام برای متحول ساختن امکانات فرهنگی و علمی - فنی روستا ، آگاهی از وضعیت موجود ضرورتی حیاتی دارد که در پرتو داشتن آمار جامع و صحیح امکان پذیر است .

وضعیت فعلی کتابخانه های روستایی

بر اساس مطالعه وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در مورد فضاهای فرهنگی کشور در سال ۱۳۸۲ ، مجموعاً ۱۶۵۹ کتابخانه روستایی فعال در سطح کشور وجود داشت که از این میان استان خراسان با ۱۹۴ واحد بیشترین و استان ایلام با ۹ واحد کمترین تعداد کتابخانه را در اختیار داشته اند (وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی ، ۱۳۸۲) . این تعداد کتابخانه به نسبت شمار روستاهای کشور رقم بسیار اندکی است .

زیرا بر اساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۷۵ ، ایران در آن سال ۶۸۱۲۲ روستای دارای سکنه داشته است (مرکز آمار ایران ، ۱۳۷۵) . اگر چه توقع برخورداری هر روستا از یک کتابخانه ، چندان هم منطقی نیست اما رقم فوق نشان می دهد که به طور متوسط حتی در هر مرکز دهستان هم ، یک کتابخانه دیده نمی شد تا جایی که در پایان سال ۱۳۸۳ در سطح کشور ۲۳۷۸ دهستان وجود داشت که ۳۰ درصد بیشتر از تعداد کتابخانه ها در سال ۱۳۸۲ است . به عبارت دیگر دست کم ۳۰ درصد از مراکز دهستانها از وجود کتابخانه بی بهره بوده اند .

مطالعات (جلیلی) در استانهای ایلام (جلیلی ۱۳۸۰ ب) ، اردبیل (جلیلی ۱۳۸۰ الف) و چهار محال و بختیاری (جلیلی ۱۳۸۰ ج) نشان می دهد که به صورتی مشابه در هر سه استان به ترتیب ۵ گروه کتابهای دینی و مذهبی ، کودکان و نوجوانان ، داستانی ، ادبی و هنری ، علمی ، آموزشی و کمک آموزشی و سایر ، حائز بیشترین تا کمترین عنوان کتاب بوده اند . وی کمبود کتابهای علمی ، آموزشی و کمک آموزشی را ضعف کتابخانه های روستایی می داند

نیازهای روستاییان دارد . مروجان روستایی ، کتابداران و دیگر روستاییان در این میان در گردآوری و دسترسی پذیری اطلاعات نقش دارند و با شیوه های ترویجی ، اطلاعات مورد نیاز کشاورز و فناور روستایی را به او انتقال می دهند .

اطلاعاتی مانند : روش های آماده سازی و غنی سازی خاک ؛ نگهداری ، کود دهی و آفت زدایی مزارع ؛ جنگل داری ؛ حفظ محیط زیست و حیات وحش ؛ مدیریت دام در مرتع ؛ شیلات و آبزیان ؛ صنایع روستایی (بالاخص بومی) و دستی هر منطقه ؛ بهداشت و سلامتی ؛ دفتر داری و حسابداری را به نحوی مناسب با استفاده از امکاناتی که « کتابخانه روستایی مجهز به فناوری اطلاع رسانی امروز » فراهم می آورد . بنابراین استقبال از دستاوردهای فناوری جدید اطلاع رسانی در دستور کار برنامه های توسعه روستایی قرار گرفته است .

ضرورت داشتن اطلاعات آماری از وضعیت کتابخانه های روستایی کشور و مستندات موجود در بانکها و پایگاههای اطلاعاتی گواه این مدعاست که در سالهای دهه آخر قرن بیستم بالاخص نیمه آخر این دهه ، تاکنون همایش ها و نشست های بسیاری در رابطه با خدمات اطلاع رسانی با بهره گیری از فناوری روز در کشورهای مختلف به ویژه کشورهای توسعه یافته برگزار شده است . در همه این همایش ها بر یافتن راهکارهایی برای کشف نیاز اطلاعاتی روستاییان و روستا یاران و شیوه فراهم آوری و تأمین این نیازها تأکید شده است . در پایان این مبحث به قسمتی از طرح جهانی و اجرایی سازمان ملل متحد درباره کارکرد علوم و تکنولوژی در مسیر توسعه اشاره می نمایم . « کشور بدون قابلیت بومی علمی - فنی ، نه دارای وسایل کسب اطلاع از نیازهای خویش است و نه قادر است که از فرصت های موجود در علوم و فناوری دیگر کشورها اطلاع یابد و نه واجد شرایط بهره گیری از ابزار کسب اطلاع از تطابق امکانات موجود با نیازهای خود است .

در واقع نقش اطلاعات در توسعه باید از نظر مردم آنقدر ارزش و اعتبار داشته باشد تا دولتها پرداخت تمام هزینه خدمات اطلاع رسانی را برعهده گیرند . روستاها به عنوان مرکز تولید بخش عظیمی از نیازهای حیاتی کشور در نقطه کانونی توجه دولت باید قرار گیرند .

در ایران ، در سالهای اخیر بحث ارائه خدمات

۲- نامشخص بودن وضعیت مالکیت کتابخانه ها، به طوری که شمار زیادی از آنها در اماکن استیجاری یا منازل و مدارس و محلهای دیگر قرار دارند .
۳- فقدان جایگاه استخدامی برای کتابداران روستایی؛
۴- فقدان امکانات و تسهیلات کافی مانند: قفسه، میز، صندلی و حتی نور؛
۵- بی اعتنایی مسئولان نسبت به مشکلات کتابخانه ها ؛
۶- نبود ارتباط هدفمند کتابخانه ها با نهادهای آموزشی مثل مدارس و آموزشگاهها (شاه شجاعی، ۱۳۸۱) .

مطالعات (جلیلی) در سه استان اردبیل، ایلام و چهارمحال و بختیاری نیز نشان می دهد که سطح نازل سواد کتابداران روستایی یکی از مشکلات عمده این کتابخانه هاست . به طوریکه در استان ایلام ۶۰ درصد (جلیلی ۱۳۸۰ ب)، در استان چهارمحال و بختیاری اندکی بالاتر از ۵۰ درصد (جلیلی ۱۳۸۰ ج)، و در استان اردبیل کمتر از ۵۰ درصد کتابداران (جلیلی، ۱۳۸۰ الف) از سطح سواد دیپلم و بالاتر از آن برخوردارند .

ضمن آنکه مشکلات اشاره شده در مطالعه (شاه شجاعی) در گزارشهای (جلیلی) هم مورد توجه واقع شده اند . دیدگاههای شماری از کتابداران روستایی و مشاهدات میدانی از تعدادی از کتابخانه های روستایی در چند استان مختلف کشور گویای آن است که در حال حاضر کتابخانه های روستایی ایجاد شده توسط وزارت جهاد سازندگی سابق از مشکلاتی چند رنج می برند که اهم این معضلات که توجه جدی به کتابخانه های فوق را ضروری می سازد، عبارت اند از :

مشکلات مدیریتی

- نقش ناچیز و غالباً در حد صفر سایر دستگاههای متولی خدمات رسانی به روستاها (نهضت سواد آموزی، خانه های بهداشت روستایی، مجتمع های خدمات حمایتی روستایی سازمان بهزیستی، کمیته امداد امام، نیروی مقاومت بسیج پاسداران انقلاب اسلامی) در تقویت سخت افزاری کتابخانه ها (به لحاظ کتاب، میز و صندلی، قفسه و ...)؛
- عدم ارتباط و هماهنگی مناسب و انسجام یافته میان مدیران ذی ربط در استانها با مسئولان

که در صورت تأمین این نوع کتابها می توان به رونق کتابخانه ها افزود. البته تمامی این کتابخانه ها را وزارت جهاد سازندگی سابق ایجاد نکرده است بلکه تعدادی از آنها توسط وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی بر پا شده اند . بررسی میدانی تعدادی از این دسته از کتابخانه های روستایی نشان می دهد که کتابخانه های راه اندازی شده به وسیله وزارت جهاد سازندگی سابق به هیچ وجه قابل مقایسه با کتابخانه های روستایی اخیر نیستند زیرا کتابخانه های جدید برخوردار از امکانات رایانه ای، میز امانت با کتابدار حقوق بگیر و آموزش دیده، ساعت کار مشخص و از قبل اعلام شده و سالن مطالعه است .

هر چند تعداد این دسته از کتابخانه ها بسیار اندک و ناچیز است اما عبارت کتابخانه روستایی، ناخود آگاه کتابخانه هایی را به ذهن متبادر می سازد که پس از انقلاب و توسط جهادگران دلسوز و با مشارکت مالی، فیزیکی و فکری روستاییان ایجاد شده اند .

علاوه بر این کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان مانند سالهای قبل از انقلاب همچنان نهادی فعال در عرصه فعالیتهای کتابخانه ای در کشور است . این کانون از طریق کتابخانه های سیار خود مبادرت به ارائه خدمات کتابخانه ای به روستاییان می کند . براساس اطلاعات سایت اینترنتی کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، بیش از ۵۰۰ مرکز فرهنگی ثابت و سیار شهری و روستایی و پستی این کانون در سراسر ایران، با ارائه فعالیتهای فرهنگی، هنری با مخاطبان کودک و نوجوان خود ارتباطی چهره به چهره و نزدیک برقرار می نماید .
مربیان کانون در این مراکز که در بردارنده کتابخانه هایی با روش باز هستند علاوه بر امانت دادن کتاب، ۳۷ عنوان فعالیت فرهنگی هنری دیگر نیز ارائه می دهند (سایت اینترنتی کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان) .

مسائل و مشکلات مبتلا به کتابخانه های روستایی

مطالعات مختلف نشان می دهد کتابخانه های روستایی که وزارت جهاد سازندگی سابق ایجاد کرده است، مشکلات بسیار پیچیده و متعددی دارند، از جمله پژوهش میدانی (شاه شجاعی) نشان می دهد که ۶ مشکل زیر گریبانگیر کتابخانه های روستایی است :
۱- نبود ارتباط و هماهنگی مناسب میان مدیران ذی ربط و مسئولان کتابخانه ها

کمک درسی مورد نیاز و خواست جوانان که بیشترین مراجعان به کتابخانه ها را تشکیل می دهند و متون چاپی مرتبط با مباحث کشاورزی و دامپروری که فعالیت غالب در نقاط روستایی است و کتب مورد نیاز گروههای سنی کودک و نوجوان از فراوانی و درصد مناسبی در ترکیب کتابهای موجود در کتابخانه ها برخوردار نیستند

- عدم سازگاری ترکیب غالب کتابهای موجود در کتابخانه ها با سطح سواد روستاییان؛
- به روز نبودن غالب کتابها به طوریکه شمار زیادی از کتابهای موجود در کتابخانه ها فرسوده و مندرس هستند؛

- وجود نسخه هایی از نشریات به ظاهر خانوادگی، تأثیر سوئی بر رفتار جوانان روستایی داشته است.
- فقدان یکنواختی در طراحی و ساخت کتابخانه ها، به طوری که تفاوتهای فاحشی از نظر شکل ظاهری و وسعت میان آنها وجود دارد.
- فقدان نظم و نسق در آرایش و چیدمان کتابها، نشریات و نیز نوارهای کاست موجود در کتابخانه ها به دلیل عدم وجود کتابداران آموزش دیده.

مشکلات نرم افزاری

- عدم برخورداری اکثر قریب به اتفاق کتابداران و مسئولان کتابخانه ها از آموزشهای لازم در زمینه کتابداری و اطلاع رسانی؛
- عدم ایجاد انگیزه های لازم از جمله پرداخت حق الزحمه برای کتابداران روستایی در قالب بسترهای قانونی و تعریف شده توسط نهادها و دستگاههای ذی ربط؛

- ترکیب نامناسب جنسیتی کتابداران روستایی به طوریکه علی رغم برتری کمی اعضای مؤنث

کتابخانه ها ؛

- نامشخص بودن وضعیت مالکیت تعدادی از کتابخانه ها، به طوری که بعضی از کتابخانه ها استیجاری هستند و تعدادی نیز در جاهای گوناگون مانند مسجد، اتاق مجاور مسجد، منازل شخصی، حمام، مدرسه و ... قرار دارند؛

- عدم ارتباط میان کتابخانه ها با دیگر مراکز فرهنگی روستا مانند مدرسه، آموزشگاهها، کلاسهای نهضت سواد آموزی و ...؛

- فقدان سیاست کلی اطلاع رسانی روستایی در کشور؛

- درحاشیه قرار گرفتن نهادهای اطلاع رسانی در فرآیند توسعه در ابعاد گوناگون آن؛

- محرومیت شمار زیادی از روستاهای کشور از نعمت کتابخانه به عنوان یک مرکز فرهنگی مهم و درخور توجه؛

- وجود تعداد محدودی کتابخانه روستایی تحت پوشش وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی با برخورداری از استانداردهای بالا به لحاظ نرم افزاری و سخت افزاری و در مقابل تعداد قابل توجهی کتابخانه های روستایی ایجاد شده توسط وزارت جهاد سازندگی سابق که به حال خود رها شده اند .

همچنین در معدودی از روستاهای کشور متولیان دیگری برای کتابخانه ها وجود دارند . این امر این شائبه را ایجاد کرده است که مسئولان متولی امور فرهنگی کشور میان روستاهای کشور تفاوت قائل می شوند.

- تعدد مراکز تصمیم گیری در مورد کتابخانه های روستایی و در عین حال، شفاف نبودن نقش و رسالت نهادها و دستگاههای ذی ربط
- عدم تعریف بودجه عمومی لازم برای ایجاد و نگهداری کتابخانه ها .

مشکلات سخت افزاری

- فقر غالب کتابخانه ها از جهت سخت افزاری (کتاب و به ویژه کتابهای مناسب، فضا، نشریه ادواری، منابع دیداری - شنیداری، میز و صندلی، خط تلفن مستقل، میز کار، قفسه کتاب، نور، آب آشامیدنی، سرویس بهداشتی)

- ترکیب نامناسب کتابهای موجود در غالب کتابخانه ها، به طوری که کتب علمی، آموزشی و

بهره گیری از محیط کتابخانه می بایست به سیاقی صورت پذیرد که به فعالیتهای ساری و جاری در کتابخانه ها لطمه ای وارد نشود.

۲- ارسال نشریات منتشره توسط معاونت ترویج و نظام بهره برداری اعم از نشریه ترویجی، کتاب، نشریات ادواری (که مخاطب آنها روستاییان هستند یا بتواند مورد استفاده آنها واقع گردد)، پوستر و فیلمهای آموزشی به کتابخانه های روستایی جهت تجهیز کتابخانه ها.

۳- اهتمام به دریافت سایر نشریات منتشره در حوزه وظایف سازمانی وزارت جهاد کشاورزی و ارسال آنها برای کتابخانه های روستایی جهت تقویت منابع موجود در کتابخانه ها و هدایت جذب گروهها و تعداد بیشتری از روستاییان به کتابخانه ها؛

۴- انعکاس فعالیتهای انجام شده توسط معاونت ترویج و نظام بهره برداری به سایر نهادها و سازمانها به ویژه دستگاههای فعال در سطح روستا به منظور جلب نظر مساعد ایشان نسبت به تقویت و تجهیز کتابخانه های روستایی از طریق نشریات مرتبط و توسط نهادهای ذی ربط؛

۵- همکاری با وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در ارائه آمار و اطلاعات لازم از کتابخانه های روستایی و معاضدت با این وزارتخانه در برگزاری مراسم گوناگون در سطح کتابخانه ها مانند نمایشگاه کتاب، عکس و غیره؛

۶- در اولویت قرار دادن کتابداران و نیز اعضای فعال کتابخانه های روستایی در برخورداری از آموزشهای ترویجی به ویژه بازدیدهای داخل و خارج از استان و نیز معرفی جهت دریافت نهادهای کشاورزی؛

۷- مساعدت در تهیه نشریات محلی ساده توسط کارکنان شاغل در مراکز ترویج و خدمات جهاد کشاورزی به ویژه در حوزه دانش بومی و تجربی روستاییان به منظور تقویت کتابخانه ها؛

۸- مساعدت در شناسایی افراد خیر در امور فرهنگی روستا و ترغیب ایشان به کمک در تجهیز کتابخانه ها؛

۹- تشویق و ترغیب افراد ذی صلاح در روستاها نسبت به نگارش مطالب ساده و مفید در حیطه های گوناگون مرتبط با روستا و اهتمام به نشر و تکثیر آنها در شمارگان متعدد جهت قرار دادن در کتابخانه های روستایی؛

۱۰- اهتمام به تشکیل تشکل کتابداران روستایی جهت ایجاد و تقویت هماهنگی بیشتر در فعالیتها از طریق انتشار خبرنامه، برگزاری گردهمایی و مانند آن.

کتابخانه ها نسبت به اعضای مذکر، این نسبت به هیچ عنوان در مورد کتابداران به چشم نمی خورد و درصد قابل توجهی از کتابداران را مردان تشکیل می دهند که توجه به این امر با توجه به مشکلات فرهنگی ارتباط میان مردان و زنان به ویژه گروههای جوان و کم سن و سال در روستاها، بسیار ضروری است تا تردد دختران و پسران عضو، آسان شود.

نتیجه گیری و پیشنهادها

با توجه به اینکه مطابق قانون، تولید کتابخانه های روستایی به نهاد کتابخانه های عمومی کشور واگذار شده است، دخالت هر نهاد و دستگاه دیگر در این مهم نوعی خلط وظایف و نقض قانونی تلقی می گردد. اما وزارت جهاد کشاورزی از جمله مهمترین نهادهای فعال در سطح روستا بوده و همچنین از معدود وزارتخانه هایی است که در سطح دهستان دارای تشکیلات مصوب (وجود مراکز ترویج و خدمات جهاد کشاورزی در بالغ بر ۱۰۰۰ دهستان کشور) و کارگزارهای متعدد و متنوع از قبیل سربازان سازندگی، مدیران شرکتهای تعاونی تولید، ناظران مزارع و باغات و نیز کارورزان است.

همچنین با توجه به تجارت ذی قیمت و ارزنده این وزارتخانه که حاصل پیگیری امور فرهنگی روستاها و از جمله کتابخانه های روستایی در سالهای دور و نزدیک است، مقتضی خواهد بود که ضمن حفظ حریمهای قانونی و ممانعت از ورود به حوزه وظایف و مسئولیتهای سایر سازمانها و نهادها و در کنار بهره گیری از محیط و امکانات موجود در کتابخانه های روستایی، به منظور ارائه هرچه بهتر و بیشتر آموزشهای ترویجی به گروههای مختلف روستایی، سهم و نقش خود در رونق دهی به فعالیتهای فرهنگی را (که به صورت بالقوه امکان انجام آنها در کتابخانه ها وجود دارد) ایفاء نماید.

بدین منظور تمهیدات زیر باید از سوی معاونت ترویج و نظام بهره برداری صورت گیرد:

۱- بهتر است در روستاهایی که کتابخانه روستایی آنها را وزارت جهاد سازندگی سابق راه اندازی کرده است آن دسته از آموزشهای ترویجی که می بایست در سطح روستا برگزار گردد، حتی الامکان در کتابخانه ها صورت پذیرد. این مهم از طریق انجام مکاتبات لازم با مدیریتهای ترویج و نظام بهره برداری استانها می تواند محقق گردد تا از این رهگذر بر تردد هر چه بیشتر روستاییان به کتابخانه ها و نهایتاً بر رونق آنها افزوده شود، البته

منابع و ماخذ

۱. ابرامی، ه. (۱۳۵۷)، کتاب و پدیده کم رشدی. تهران: انتشارات مرکز اسناد فرهنگی آسیا
۲. امانی، غ. (۱۳۷۶)، «اهمیت کتاب و کتابخانه و تأثیر مطالعه در روند تکامل جامعه از دیدگاه اسلام و قرآن». نشریه پیام کتابخانه. ش ۲۷
۳. باستانی پاریزی، م. ا. (۱۳۸۵)، هواخوری درباغ. تهران: نشرعلم
۴. جلیلی، ف. (۱۳۸۰ الف)، «کتابخانه های روستایی استان اردبیل». نشریه کتاب ماه (کلیات). شماره مرداد
۵. جلیلی، ف. (۱۳۸۰ ب)، «کتابخانه های روستایی استان ایلام». نشریه کتاب ماه (کلیات). شماره مهر
۶. جلیلی، ف. (۱۳۸۰ ج)، «کتابخانه های روستایی استان چهارمحال و بختیاری». نشریه کتاب ماه (کلیات). شماره شهریور.
۷. حافظیان رضوی، ک. (۱۳۸۳)، «کتابخانه های روستایی: سیر تحول و ضرورت های آن در عصر اطلاع رسانی و فناوری اطلاعات». نشریه کتاب ماه (کلیات). ش ۸۴
۸. حقیقی طلب، د. (۱۳۵۴)، پیدایی و گسترش کتابخانه های روستایی درجهان و ایران. پایان نامه کارشناسی ارشد کتابداری (چاپ نشده)، تهران: دانشگاه تهران، دانشکده علوم تربیتی
۹. سایت اینترنتی کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان: <http://www.kanoonparvaresh.com>
۱۰. شاه شجاعی، ع. (۱۳۸۱)، «بررسی وضعیت کتابخانه های روستایی». نشریه انتخاب. شماره مورخ ۸۱/۱۱/۲۸
۱۱. محقق، ج. (۱۳۸۲)، «پله پله با صمد». نشریه کتاب ماه کودک و نوجوان. ش ۷۲
۱۲. مرکز آمار ایران (۱۳۵۷)، سرشماری عمومی نفوس و مسکن ایران سال ۱۳۷۵. تهران: مرکز آمار ایران، قابل دسترس در: <http://www.sci.org.ir>
۱۳. وزارت جهاد سازندگی (۱۳۷۳)، گزارش بررسی وضعیت کتابخانه های روستایی. تهران: وزارت جهاد سازندگی، معاونت ترویج و مشارکت مردمی و نظام بهره برداری، مرکز اسناد و اطلاعات.
۱۴. وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی (۱۳۸۲)، یافته های طرح آمارگیری جامع فرهنگی کشور، فضاهای فرهنگی ایران. تهران: انتشارات طرح های ملی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی
۱۵. یونسکو (۱۳۳۴)، توسعه کتابخانه های عمومی. ترجمه خانبابا بیانی، تهران: دانشگاه تهران.
- ۱- امتحانی، علی. نگرشی اجمالی به کتابخانه های روستایی، دیروز، امروز، فردا - سازمان جهاد کشاورزی خراسان. مدیریت ترویج و مشارکت مردمی. مشهد، ۱۳۸۰ (منتشر نشده).
- ۲- بوروشی. تأملی درباره توسعه کتابخانه های روستایی چین، ترجمه کاظم حافظیان رضوی. گزیده مقالات ایفلا ۹۶. تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۷۶.
- ۳- پسل، رابرت؛ ابونورماسمن. خدمات کتابخانه عمومی برای جوامع روستایی و دورافتاده: الگوی های مالزیایی و استرالیایی، ترجمه کاظم حافظیان رضوی. گزیده مقالات ایفلا ۹۹. تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۰.
- ۴- حافظیان رضوی، کاظم. ضرورت کتاب و کتابخانه برای روستا؛ سازوکاری برای پاسخگویی به نیازهای اطلاعات (علمی - فرهنگی) روستائیان و روستایاران. پیام کتابخانه. سال یازدهم، شماره ۴، ۱۳۸۰.
- ۵- حافظیان رضوی، کاظم. کتابخانه و کتابداری در روستا؛ پیش نویس کتاب درسی برای آموزش کتابداران. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه تهران، دانشکده علوم تربیتی ۱۳۶۹.
- ۶- خوشوقتی، شیرین. کتابخانه در روستا، سنبله، سال دهم، شماره ۹۴، ۱۳۷۶.
- ۷- کتابخانه روستایی ایران؛ گذشته، حال و آینده، تهران: وزارت جهاد کشاورزی، معاونت ترویج و نظام بهره برداری؛ اداره کل تجهیز نیروی انسانی و پشتیبانی شبکه ترویج، ۱۳۸۱ (ارائه شده در سمینار کتابخانه های روستایی، دیروز، امروز، فردا) شهریور ۱۳۸۱.
- 8- Hendry, Joe D. The contribution of public libraries to higher education opportunities for the society and economically deprived in Rural societies. Paper of the 64 th IFLA General conference, 1998.
- 9- Rothrock, Mary U. Tomorrow's Rural libraries. Bulletin of the American library Association. Publishing information, 2002.